

84(4 Ben)53
K423
2

Р.КИПЛИНГ

ЧӨРЧӨКТӨР

ОБЛНАЦ
ИЗДАТ

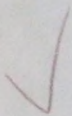
79641

Чувашия-Алтайская Область
* БИБЛИОТЕКА

14941

Ур.

Оном

ЧӨРЧӨКТӨР

Алтай тилине Н. П. Кучияк
көчүргөн

49

Кр

1494

Орно-Алтайская Область
* БИБЛИОТЕКА *

Горно-Алтайский областтын
национальный издательствозы
1949

Слонычак

Менин кару уулчагым, Слонын тумчугы эмдиге узун. Мынан озо, озогы чакта, Слонын тумчугы теертпек ошкош жалбак, жаан кара башмак өдүккө жүзүндөш болгон. Онын тумчугу ары-бери калбандап та турза, неге де жарабас болгон: ондый тумчукула жерден кандый бир немени көдүрүп болор бо?

Же бу ок өйдө, озогы чакта, ондый бир Слонычак журтаган, жартап айткажын, сүреен жылбиркек; Слонычак болгон, кемли ле көрзө ого бойынын сурактарын беретен. Онын жаткан жери Африка, Африкадагы бастыра тындуларга ол бойынын сурактарыла амыр бербейтен.

Узун сынду Страусиха жезезине чаптык эдип, сенин куйругунунун жундары мынайып өспөй, ненин учун анайып өзүп жат деп, Слонычак сурайтан, ондый сурак берген учун узун сынду Страусиха жезези бойынын катудан кату будыла Слонычактын сабалганын беретен.

Неден улам сенин терен чокурду деп, ол узун бутту Жираф таайынан сурайтан, каруунун ордына Жираф таайы катудан кату туйгактарыла оны жакшыла сабайтан.

Же соктырып та турза, Слонычактын күүни жанбайтан.

Неден улам сенин көстөрүн кызыл деп, ол бойынын течпек Бегемотиха жезезинен сурайтан, же течпек Бегемотиха жезези ка-

лыннан калын туйгагыла оны база да токпоктойтон.

Je бу мынын да кийининде Слонычак соныркагын таштабады.

Ненин учун бастыра дынялар тату деп Слонычак түктү Павиан таайынан сураганда, түктү Павиан таайы желбер, түктү табыла оны тажыйтан.

Je бу да онын соныркагын токтотпойтон.

Нени ле көрзө, нени ле укса, ненин ле жыдын билзе, неге ле табарып ийзе—тургузала сурактарыла ончолорын тумалайтан, тургузала бастыра таайларынан ла јенелеринен сабалганды алатан.

Je бу да онын соныркагын токтотпойтон.

Бир кеен јараш танда, түн ле түштин тендежер өйи эмешле јеткелекте, бу ла јилбиркек, ан-куштардын күүниие тийе берген Слонычак кем де, качан да сурабаган немени сурады.

— Тал түште Крокодил нени јийт?—деп ол сураган.

— Тс-с-с-с!—деп ончолоры коркуп, тын кыйгыргылады.

Артык сөс айдышпай, тургузала Слонычакты токпоктой бердилер.

Слонычакты узак өйгө амырабай токпоктодылар, је сабалган божой ло берерде, ол каргана јаар жүгүрип барала, Колоколо деп кушқажакка мынайда айтты:

— Не ле немени билерге турганым учун, адам мени токпоктогон, эием мени соккон, бар-жок јенелерим мени соккылаган, бастыра таайаларымнан да меге сабалган једишкен, је ондый да болзо, тал тўште Крокодил нени јип турганын билерге сўреен тын кичееп турым.

— Лихорадка оору таркадар коронду агаштар өзүп турган, уйкулу, јыды јаман, боромтык-јажыл Лимпопо суунын јарадына бар. Ондо сен ончозын билип аларын,—деп Колоколо кушкажак эрикчил, ачу ыйлап айтты.

Эртеги кўнде, тўн ле тўштин тендешкенинен бир де неме артпай каларда, ончозын билер-угар кўүндү Слонычак бүткүл јүс фунт банандар јууп алып, база јүс фунт сахарный тростниктен јууп алып ого ўзери он јети јажыл дыня алып, мыны ончозын јардына салып алала, бойынын эрке-кару төрөгөндөрине амыр-энчү артыгар деп кўүнзейле, јорыкка атанды.

— Јакшы болзын! Уйкулу, јыды јаман, боромтык-јажыл Лимпопо суу јаар барып јадым, ондо лихорадка таркадар агаштар өзүп јат, је ондый да болзо, тал тўште Крокодил нени јип турганын билип аларым.

Менин керегимде санаркабагар деп, Слонычак төрөгөндөрин сурал та турган болзо, олар калганчызында база бир катап оны јакшынак токпоктоп алдылар.

Токпоктотконына тын кайкабай, Слонычак төрөгөндөрин таштап јуре берди. Јолой ол дынялар јиген, дынялардын терезин јерге чачып турган, ненин учун дезе ол терени терип алар немези јок болгон.

Грэм городтон Слонычак Кимберлейге барган, Кимберлейден Хамов јерге, Хамов јерден кўнчыгыш ла тўндүк јаар, Колоколо кушкажактын айтканынча айландыра агашту, јыды јаман, уйкулу, боромтык-јажыл Лимпопо сууга јеткенче, бастыра јолында ол бойын дыняларла кўндүлеп браатты.

Менин кару уулчагым, сен билер учурлу, ол ло недедеге јетире, ол кўнге, ол часка, ол ло минутка јетире бистин ончозын билер-угар Слонычагыбыс Крокодилды качан да көрбөгөн, не ол ондый болгонын торт билбеген. Мынан улам онын билер-угар кўўни кандый јан болгонын бойын да бодозон!

Эн ле озо онын көзине көрүнгени, кандый да кайа-ташты

эбиреде оролып калган, кайа-таштын Жыланы, эки-өңдү Питон болгон.

— Ой былар, чугулданбагар! Мен слерден бир неме сурайын... Слер кайда-кайда жуугында Крокодилга туштадыгар эмеш пе? Бу жерде аза берерге сүрсен женил,—деп Слонычак сүрекей жарамжылу айтты.

— Крокодил меге туштабады ба? Сүрекей сурак тааптырын! —деп кайа-таштын Жыланы, эки өңдү Питон жүрексиреп карузын айтты.

— Чугулданбагар! Тал түште Крокодил нени жип турганын слер меге айдып болорыгар ба?—деп ошон ары Слонычак куучынданды.

Бу тужында кайа-таштын Жыланы, эки өңдү Питон ошон ары тудунып болбой, оролгон тажынан түргөн айрылала, бойынын жаан куйрыгыла Слонычакты сокты. Онын кайзырыкту куйругу аш соготон токтокко түней болгон.

— Кайкамчылу да неме! Адам мени соккони ас болгон, энем де мени соккон, таайым да мени токтоктогон, жегем де мени соккон, экинчи таайым Павиан база мени токтоктогон, экинчи жегем Бегемотиха база мени соккон, не ле немени билер-угар күүнимнин учун ончолоры мени соккылаган—көрүп турзам мында

ол ок история башталып турган эмтир,—деп Слонычак айтты.

Кайа-таштын Жыланыла, эки ондү Питонло сүреен жарамжылу жакшылажып алала, катап кайз-ташты айландыра оролорго ого болжала, бойынын жолыла атанды, токтоктотконы жетире де болзо, ол ого тың кунукпай, кайкабай катапла дыняларды жип, терезин катапла жерге чачып турды—ненин учун дезе, экинчизин айдып турым, ол дынялардын терезин неле терип алар эди? Саат-маат болбой туруп айландыра лихорадка оору таркадар агаштар өскөн, жыды жаман, уйкулу, боромтык-жажыл суунын жарадында жаткан кандый да тоормошко учурады.

Же, менин кару уулчагым, чынын айткажын—бу Крокодил болгон. Сынар көзиле Крокодил имдеп ийди—бу мынайда.

— Ой былар, чугулданбагар! Мен слерден бир неме сурайын. Слер кайда-кайда жуугында Крокодилга туштадыгар эмеш пе?—деп Слонычак сүрекей жарамжылу сурады.

Крокодил экинчи көзиле имдеп ийеле, куйрыгынын кабортозын суудан чыгарып алды. Слонычак (катапла сүрекей жарамжылу!) кайра басты, ненин учун дезе-жаны сабалган жирге ол куунзебей турган.

— Бери жууктаган, мениң балачагым! Мынызы сеге не керек-
тү болды?—деп Крокодил сурады.

— Чугулданбагар! Адам мени соккон, энем мени соккон,
узун сынду Страусиха жегем мени соккон, узун бутту Жираф
таайым мени токтоктогон, экинчи женем течпек Бегемотиха мени
соккон, экинчи таайым желбер түктү Павиан мени соккон, кайа-таш-
тын Жыланы, эки өндү Питон мени бу жаңыла сүрекей тын токто-
тогон—слерди жамандап айтканына бодолбозын—је эмди катапла
соктырарга күүнзебей турым.

— Бери жууктап келзен, балачагым, ненин учун дезе мен Кро-
кодил,—деп Крокодил айтты.

Ол бойынын чында Крокодил болгонун көргүзөргө, Кроко-
дилдын көзинин жаңыла ыйлай берди.

Слонычак айдары жок сүгүнди. Сүгүнгенинен улам онын ты-
ныжы буулды, ол тизезине жыгылып кыйгырды:

— Слер ле меге керек! Слерди мен канча күнге чыгара бе-
дирегем! Тал түште нени жип турганыгарды меге түргөн айдыгар?

— Бери жууктап келзен, менин кичинек балачагым, мен сенин
кулагына айдайын.

Слонычак тиштү, азулу Крокодилдын оозына бажын сүреен
жуук бөкөйтүп ийерде, Крокодил онын, ол ло неделеге жетире, ол
ло күнге, ол ло часка, ол ло минутка жетире башмактан эмеш те
жаан эмес болгон тумчугынан капты.

Крокодил тиштери өткүрө мынайда айтты:

— Менин сагыжымда, бүгүниги күнде менин бацтапкы кур-
сагым жаш Слонычак болор.

Кару менин уулчагым, Слонычакка бу коркушту жарабады,
ол тумчугыла куучынданды:

— Беди божодоор, беге сүрекей ачу! (Мени божодыгар, ме-
ге сүрекей ачу).

Бу тужында кайа-таштын Жыланы, эки өндү Питон кайдан
чурап ийеле айтты:

— О менин кичинек најым, бар-жок күчинле тургузала кайра
калыбазан, менин шүүлтем мындый болор, „бир, эки, үч!“—деп
айдарга жетпей, сен бу тере таарла (ол онойдо Крокодилды адай-
тан) куучындашкан учун, оноор, ол жарык сууга түжерин...

Кайа-таштын Жыландары, эки өңдү Питондор качанда онойдо айдып жат.

Слонычак кийин буттарына отуруп, кайра тартынып турды. Ол тарткан, тарткан ла тарткан, тумчугу десе чөйилип турган. Крокодил суу жаар ырада кайра базала, бойынын куйругыла сууны, соккон каймак чылап, көбүктөдип база тартып турды.

Слонычактын тумчугу чөйилип турган, Слонычак төрт буттарын, ондүй кичинек Слонын будычактарын чирей тебинип, тарткан ла тарткан, онын тумчугу десе чөйилип ле турган. Крокодил куйругыла кайыкла соккондүй согуп база тарткан ла тарткан, канчала кирези тын тартып турза, Слонычактын тумчугу анчала кирези чөйилип турды, бу тумчукка ко-р-р-рркушту ачу болгон! Кенетийин Слонычак будычактары жерде тайкылыжып бергенин сезип, узуну беш футка арайданла жетпеген тумчугыла мынайда кыйгырды:

— Болды! Божодоор! Бен чыдашпазым!

Оны уккан кайа-таштын Жыланы, эки өңдү Питон кайадан жерге төмөн калыйла, Слонычактын кийин будына эки катап эбиреде оролып, айтты:

— О неме ондобос, женил сагышту жорыкчы! Бис күч жеткенчеле албаданар керек, менин шүүлтеме, бу тирү винттү, бронированный палубалу жуучыл керек,—онойдо ол Крокодилды адаган,—сенин келер жалын-жүрүминди базарга кичееп жат...

Кайа-таштын Жыландары, эки өңдү Питондор качанда онойдо айдып жат.

Эмди Жылан тартып жат, Слонычак тартып жат, же Крокодил база тартып жат. Тартып, тартып жат, же кайа-таштын Жыланы, эки өңдү Питон ло Слонычак ошон тын тарткылайт, учы учында Крокодил Слонычактын тумчугажын бежотконун болгообой калды,—Крокодилдын кайра чачылганы бастыра Лимпопо суунын ичинде угудды.

Слонычак десе отура тўжеле сўреен тын жерге согулган, же ондүй да болзо кайа-таштын Жыланына эки өңдү Питонго сондобой алкыжын жетирди, чындап айтса, ол бош жок болгон: чөйилткен тумчугыла бачымдап берижер керек—эмеш соозын деп, тумчугун соок бананнын жалбырактарыла ороп, уйкуду, боромтык-жакыл Лимпопо сууга сугуп тудар керек болгон.

— Сен не керек онойдо эдип жадын?—деп кайа-таштын Жыланы, эки өндү Питон сурады.

— Чугулданбагар,—деп Слонычак айтты,—менин тумчугым озогы кеберин жылытты, ол ойто кыскачак болорын мен сагып турум.

— Сеге узакла өйгө сагыр керек,—кайа-таштын Жыланы эки өндү Питон айтты.—Чике айтса, кайкамчылу ла, канайып кезиктери бойынын чике астамын көрбөй жат!

Тумчугу, айса болзо, кыскара берер деп Слонычак үч күн суунын жанында сагып отурган. Же тумчук кыскабаган, ого үзери, тумчуктын керегинде Слонычактын көстөри эмеш кылчыр болуп калган.

Иженип турум, менин кару уулчагым, сен эмди сезип алган, ненин учун десе, Крокодил Слонычактын тумчугун шакла эмдиги Слондордын хободына түнөй эдип чөйбө тарткан.

Учынчи күннин учында кандыйда бир чымын учуп келеле Слонычактын жардынан тиштеди, ол нени эдип турганын билинбей хободын өрө көдүреле, чымынды өлтүрө тажыды.

— Бу сеге баштапкы астам!—деп кайа-таштын Жыланы, эки өндү Питон айтты.—Же, бойын да бодозон: сен бойынын азыйдагы булавка ошкош тумчугунла нени-нени эдип болор эдин бе? Же, ажанар күүнин бар эмеш пе?

Мынайда эдилгенин Слонычак бойы да билинбей, хободын жерге сундырып, бир төс жакшынак өлөндү үзүп алды, онын тоозынын кактаарга алын буттарына согуп ийди, онын кийининде тургузала бойынын оозына сукты.

— Бу сеге экинчи астам!—деп кайа-таштын Жыланы эки өндү Питон айтты.—Бойынын азыйдагы булавка ошкош тумчугунла мынайып эдерге ченешкен болзон! Же, сен күннин изүзи сүрекей тынзыганын темдектеп турун ба?

— Чындапта ондый ошкош!—деп Слонычак айтты.

Мынайда эдилгенин бойы да билинбей Слонычак уйкулу, жыды жаман, боромтык-жажыл Лимпопо суудан хободына балкаштан эмеш сузуп алала, бойынын бажына „меч“ эттирди, балкаш, чий геергек чилеп, бажына жайылып, Слонычактын эки кулагынын кийини жаар агып турды.

— Бу сеге үчинчи астам!—деп кайа-таштын Жыланы, эки өн-

дү Питон айтты.—Бойыннын азыйдагы тумчугынла мынайып эдерге ченешкен болзон! Же, сен эмди сабалган керегинде нени шүүп турын?

— Чугулданбагар, же мен, чындап айтса, сабалганды сүүбей турым,—деп Слонычак айтты.

— Же өскө кемди-кемди токтоктоорго?—деп кайа-таштын Жыланы эки өндү Питон сурады.

— Оны мен сүгүнчилү бүдүрерим!—деп Слонычак айтты.

— Сен бойыннын тумчугынды эмдиге жетире билбей жадын!—деп кайа-таштын Жыланы, эки өндү Питон айтты.—Бу тегин тумчук эмес, сүрекей тузалу тумчук. Кемди де болзо токтоктоп салар.

— Айтканыгарга алкыш болзын,—деп Слонычак айтты,—мыны мен уадубай бойыма темдектеп аларым. Эмди десе менин жанар ойим жетти. Мен кару төрөгөндөрине барып, тумчугымнын тузазын ченеп көрөрим.

Хободыла жанып, соотоп, Слонычак Африкала барып жатты.

Жилек жиир күүни келзе—азыйдагы чылап жилек жерге тужерин сакыбай, Слонычак агаштын чике бойынан үзүп алар болды.

Өлөн жиир күүни келзе—азыйдагы чылап тизезине жыгылбай, Слонычак өлөнди чике жерден жулар болды.

Чымындар ого амыр бербей турза—ол агаштын бүринен сындырып алала, оныла веерле экпингендий чилеп үркүдөр болды.

Күн изидип турза—ол хободын сууга сугуп ийер—тургузала бажында соок, чыкту теертпек боло берет. Иш жогынап ого жаныскан Африкала тениирге кунукчыл болзо—ол хободыла жүзүн-жүүр кожондор кожондоор болды, хободы десе жүс куулы трубалардын үнинен өткүн болгон.

Тешпек Бегемотты таап алала, оны жакшынак токтоктоорго, ол айас, онын тумчугу керегинде кайа-таштын Жыланы, эки өндү Питон айткан сөстөрдин чындыгын көрөргө Слонычак өнөтийин жолдон туура чыкты. Бегемотты токтоктоп алала, ол азыйдагы жолыла барып, Лимполого барар тужында таштаган дыңялардын терезин жерден терип турды, ненин учун десе ол ару-чек, калын терелү Слонычак болгон.

Бир жакшынак эниргери, карануй кирип келген тужында Слонычак бойынын кару төрөгөндөрине жанып келди. Ол хободын кайра бүктеп алала, айтты:

— Эзендер! Кандый жалыгар?

Төрөгөндөри коркушту сүгүнгиледи, тургузала бир үнлө айттылар:

— Кел, бери кел, сенин амыр бербес соныркагың учун бис сеге сабалган берерибис.

— Э-э, чаалда!—деп Слонычак айтты.—Сабалган керегинде көп лө билип турган болорыгар! Мен бу керекти жакшы билерим. Жилбиркеп турган болзогор, көргүзип берерим.

Ол бойынын хободын түзедип ийерде, тургузала эки кару карындажы көнкөрө жыгылгылады.

— Банандарла чертенип турыбыс!—деп олор кыйгыргылады.— Сен согыжарга кайдан үренген, тумчугын канайып калган?

— Бу менин жаны тумчугым, оны меге Крокодил уйкулу, жыды жаман, боромтык-жажыл Лимпопо суунын жанында берген,—деп Слонычак айтты.—Тал түште ол нени жип турган керегинде мен куучын баштаарымда, ол меге жаны тумчук сыйлап берген.

— Жескимчилү тумчук!—деп түктү, желбер Павиан таайы айтты.

— Чындапта ондый ошкош, же тузала!—деп Слонычак айтты.

Јелбер Павиан таайын түктү будынан тудуп, ары-бери серпип ийеле, Слонычак оны сары адарунын уйазына кийдире чачты.

Јескимчилү Слонычак ойинен өдүп, бастыра бойынын кару төрөгөндөрүн токтоп тужурди. Төрөгөндөрүнн эди изигенче ол оларды токтогон. Кайкашканынан улам олар Слонычак јаар көстөрүн тазырайтып көрдилер. Ол узун сынду Страусиха јенезинин куйругындагы јундарын арайданла үзе јулбаган. Ол узун бутту Жираф таайын будынан тудала, оны јыраанын үстиле сүүртеген, течпек Бегемотиха јенези тал түште суунын ичинде үргүлөп јадарда, ол табыштанып, онын кулагына көбүктер божоткон, је Колоколо кушкашты тарындырарга кемге де бербей туратан.

Керек учы-бажына чыкпаста, бастыра онын төрөгөндөри—кезиктери озолсп, кезиктери сондоп—Крокодил оларго база ондый ок тумчуктан сыйлап берзин деп, улустарга лихорадка оору таркадар агаштарла зйландыра курчаткан, уйкулу, јыды јаман, боромтык-јажыл Лимпопо сууны көстөп атангылады.

Јанып келеле, төрөгөндөри база катап согушкылабады, ол өйдөг бері бастыра Слондордо, ончолорында, ол јилбиркек Слонычактын хободына түней хоботтор болгон. Је, менин уулчагым, сен олардын кезигин качан бир тушта көрөрин, кезигин көрбөс тө болорын. Је олардын ончозынын тумчукары ондый ок узун.

Бойынын табыла жүрген кiske.

Уксан, менин кару уулчагым, уксан, угуп санаана алынзан, ненин учун десе бу болгон, ненин учун десе бу мындый боло берген, эмдиги азыранты тынар тындулар кийик тужында болгон, ненин учун десе бу озогы чактарда болгон.

Ийт те кийик болгон, Ат та кийик болгон, Уй да кийик, Кой до кийик—бастыралары кийиктен кийик болгон, суулу ээн агаштардын аразыла тенип жүргилеген.

Je ончозынан кийиги кийик Киске болгон—ол бойынын табыла, бойынын күүниле тенип жүрген.

Кижн база кийик, сүреен кийик, коркушту кийик болгон. Уй кижн эмес болзо, ол качанда журтту болбос эди. Онын кийик жүрүми ого жарабаганын Уй кижн баштапкы ла тушташта айткан. Ого энтү, кургак Куй-ташты Уй кижн тургузала таап берген, ненин учун десе, ачык тегеринин алдында, чогуп салган чыкту жалбырактардын үстинде анданганча, Куй-таштын ичинде кандый да болзо артык болгон. Ол полго ару кумак жайала, Куй-таштын түбине жакшынак от салды.

Онын кийининде Куй-таштын эжигине кийик Аттын терезин куйругу төмөн эдиң ийеле, Эр кижиге айтты:

— Мениң көркийим, айылга кирер алдында буттарыңды аруулап тур: бис эмди айылду-журтту улус.

Je, мениң кару уулчагым, ол күн эңирде олор кызыган таштардын үстинде каарган, ускум ла кийик мырч кошкон кийик койдун эдиле ажангылады. Онын кийининде кийик рисле, бөлнлө база жаланның яблоко-жилегиле тыктаган кийик өртөкти жип алдылар, оңон кийик буканың кемирчектерин, кемиргиледи, оңон жаланның вишня ла гранат жилегин жигиледи. Онын кийининде Эр кижиге сүреен сүгүңген бойынча оттын жанына барып уйуктай берди, Уй кижиге десе тармадаарга белетенип алды; чачын жазып алала, сүрекей жалбак, сүрекей жалтыркай койдун жардынын сөөгүн талдап алып, сөөктин чийүлерин кичесемелдү аяктап турды. Оңон ол отко үзери одын таштап ийеле, кожоң баштады. Бу телекейде баштапкы Тарма, баштапкы Тармаду Кожон болгон.

Суулу кийик агаштын ортозында бастыра кийик андар жуулышкылады, жаныс жерге тыкталыжып, оттын жаркынын, ол не оңдый болгонун билгилебей, көрүп турдылар.

Узак ой өтпөди, кийик Ат кийик будыла жерди теңип калжуурып мынайда айтты:

— О мениң Нажыларым! О мениң Оштүлерим! Жүрегим сезип туру: Эр кижиге ле уй кижиге жаан Куй-таштын ичинде жаан отты жакшыга куйдиргилеген эмес. Жок, бу жакшыга эмес!

Кийик Ийт кийик тумчугун өрө көдүрүп, койдун каарган эди канайда жытанып турганын жытап алала, калжуурып айтты:

— Барып көрөдим, онын кийининде слерге куучындап берерим. Мен сананзам, ондо тың да коомой эмес. Киске, мениле кожо баралык!

— Э-э, жок туру,—деп Киске карузын берди.—Мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүрерим.

— Оңдый болзо, мен сеге нөкөр эмес,—деп кийик Ийт айдала Куй-таш жазар манталды. Je ол он до алтам мантаарга жеткелекте Киске ичинде сананды: „Мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүредим. Онын учун, олардын жадын-жүрүмүн барып көрүп те ийзем не болор? Мен бойымнын күүнимле барарым ийне“.

Эрке жымжак базып, ол Ийттин кийининен арайынан манта-
дып келеле, ончозы угылар жерге жакынып алды.

Кийик ийт Куй-ташка једип келеле, кийик тумчугыла аттын
терезин өрө көдүрип, каарган эттин амтанду јыдын бойына тар-
тынып турды, сөөккө тармадап турган Үй кижн табышты угала
каткырып айтты:

— Баштапкызы бу келди. Сен, ээн агаштардын ортозынан кел-
ген Кийик Тынду, мында сеге не керек?

Кийик Ийт мынайда айдып карузын берди:

— О менин Оштүм, Оштүмнин Эмегени, меге айт: бу мындый
амтанду не јытанып туры?

Үй кижн энчейип, јерден сөөк көдүреле, кийик Ийтке оны таш-
тап, мынайда айтты:

— Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, бу сөөкти челде.

Кийик Ийт сөөкти бойынын кийик тиштерине алып алды, ол
өйгө јетире челдеген сөөктөрдөн бу сөөк амтанду эмтир, ол база
суранып айтты:

— О менин Оштүм, Оштүмнин Эмегени, бери уксан,—меге
база ондый ок сөөктөн таштап берзен!

Үй кижн мынайда айдып ого карузын берди:

— Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, бар, менин Эр кижн-
ме андап јүрөргө болыш, түнде бу Куй-ташты каруулда, онын
учун мен сеге канчала керек сөөктөр берерим.

— Ах,—деп олордын куучынын угуп, Киске айтты.—Бу сүре-
кей сагышту Үй кижн эмтир, је ондый да болзо, мен оноң са-
гышту, онызы јарт.

Кийик Ийт Куй-таштын ичине кирип, Үй кижинин тизезине
бажын салала айтты:

— О менин Најым, Најымнын Эмегени, кем јок. Мен сенин
Эр кижине андаарга болужарым, мен түнде слердин Куй ташты
карулдаарым.

— Ах,—деп олордын куучынын угуп, Киске айтты,—бу кан-
дый јүүлгек Ийт!

Ол бойынын кийик куйругыла кийик јанып, ээн агаштардын
ортозыла өдүп, кедери барды. Је көргөн укканын кемге де айтпады.

Ойгоноло, Эр кижн сурады:

— Кийик Ийт мында пени эдиң јат?

Үй кижі мынайда айдып карузын берди:

— Эмди онын ады кийик Ийт эмес, Баштапкы Најы, ол чактын чакка бистин најыбыс болор. Андап барзан, оны бойыннын кийининнен кычырып ал.

II.

Эртенги энирде Үй кижі сугатту јаландардан јаан кучак өлөн јулуп алала, оны кургазын деп оттын јанына јайып койды, качан кургак өлөннөн, јаны кескен өлөннин јылы ошкош, јыт јайыларда, ол Куй-таштын эжигинин јанында отурып алып, аттын терезинен үйген эделе, јаан јалбак койдын јарын сөөги јаар коруп, базала тармалу кожон баштады.

Ээн агаштардын ортозында бастыра кийик андар базала јуулышкылады, ыраактан отты ајыктап, кийик Ийтле не боло берген керегинде куучындашкылап турдылар. Анча-мынча ой өтпөди кийик Ат кийик будыла јерди кийик чапчып, айтты:

— Барып көрөдим, неден улам кийик Ийт келбегенин ойто келип куучындаарым. Киске, күүнин бар болзо, кожо баралык!

— Јок,—деп Киске карузын берди,—мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле јүрерим. Јаныскан бар.

Је, ол бойы арайынан кийик Аттын кийиннен эрке, јым-јак базып, өнөлөп келеле, ончозы угулар јерге јажынып алды.

Үй кижі Аттын тибиртин угуп, кийик Ат канайда узун јалына оролып мантап клееткенин көрүп, каткырып айтты:

— Экинчизи бери мантап келди. Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, мында сеге не керек?

Кийик Ат карузын берди:

— Сен, менин Оштүм, Оштүмнин Эмегени, түрген меге айт: кийик Ийт кайда?

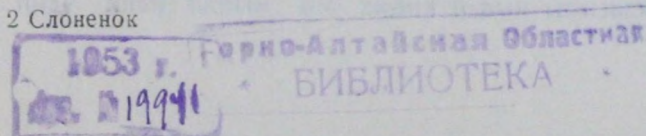
Үй кижі каткырып, полдон койдын јарынын көдүрип, оны ајыктайла айтты:

— Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, Иитти истеп бери келген эмезин, сен өлөнгө, бу јакшынак өлөнгө болуп келген.

Кийик Ат јаныс јерге тепсенип, јалыла силкийле айтты:

— Мынызы чын, меге өлөн бер!

Үй кижі айтты:

— Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, кийик бажыңды энчейт, мен сеге кийдирип берген немени кийип жүр,—кийик жүр, качанда чечпе, онын учун сен бу кайкамчылу жараш ытту өлөңди күнине үч катаптан жириң.

— Ах,—деп Киске олордын куучынын угуп, айтты.—Бу сүрекей сагышту Уй кижиге эмтир, же ондой да болзо, мен оного сагышту. онызы жарт.

Кийик Ат бойынын кийик бажын бөкөйтти, Уй кижиге жаныла өбргөн үйгенди ого кийдирип берерде, ол бойынын кийик тыныжыла чике Уй кижинин буттарына тынып ийеле, айтты:

— О менин Ээм, Ээмнин Эмегени, бу жыды жараш өлөң учун мен сеге чактын чакка кул болорым.

— Ах,—деп Киске олордын куучынын угуп, айтты.—Көркийди сени, бу кандый теңек Ат эди!

Ол бойынын кийик куйругыла кийик жанып, базала ээн агаштардын ортозына мантады. Же көргөн укканын кемге де айтпады.

Андап жүргөн Эр кижиге ле Ийт жанып келерде, Эр кижиге сурады:

— Кийик Ат мында нени эдиң жат?

— Эмди онын ады кийик Ат эмес, Баштапкы Кул, ненин учун десе ол бисти жерден жерге чактын чакка тартып жүрөр. Андап барарга шыйдынып алзан, жалтанбай оны минип тур.

III.

Эртенги күнде Куй-таштын жанына Уй жууктап келди. Уй база кийик болгон, кийик мүүстериле кийик агаштарга илинбеске, ого бойынын кийик бажын бийик көдүрерге керек болгон. Киске шақла алдындагызы чылап Уйдын кийининен өңөлөп келеле, жанынып алган, куучын шақла алдындагызы чылап өдүл турган, Киске ол ло сөстөрүн айткан, качан кийик Уй өлөң учун сүт берерим деп сөзүн берерде, Киске, базала алдындагызы чылап кийик куйругыла кийик жанып, ээн агаштардын ортозына мантаган. Көргөн укканын база да кемге де айтпаган.

Качан Эр кижиге, Ийт ле Ат андап жүрөле жанып келерде, Эр кижиге шақла алдындагызы чылап кийик Уй мында нени эдиң

јат деп сураган,—Ўй кижн шакла алдындагызы чылап карузын берген:

— Эмди онын ады кийик Ўй эмес, Јакшы Курсақ Беречи деп адалар. Ол биске чактын чакка апагаш жылу сүдинен берип турар, сен де Баштапкы Најыбыс база Баштапкы Кулыбыс агааш аразында андап жүргенче мен онын кийининен жүрерге белен.

База кем-кем кийик андардан Куй-таштын жанына келерин Киске түжүнеле темей сакыган: суулу ээн агаштардын ортозынап база кем де келбеген. Онын учун Кискеге эрик јокто бойынын табыла тенирге келишти. Онойып жүрүп ол Ўй саап отурган Ўй кижини көрүп ийди.

Киске Куй-таштын ичинде оттын жарыгын көрөлө, кайкамчылу апагаш жылу сүттин жыдын сезип ийди. Ол Ўй кижиге айтты:

— Сен, менин Оштүм, Оштүмнинг Эмегени, меге айт: сен Уйды кайдаар эттин?

Ўй кижн каткырала, айтты:

— Сен, ээн агаштардын Кийик Тындузы, амыр-эзенче бойынын агаштарына кедери бар! Меге эмди кул да најы да керек јок. Мен бойымнын тулунымды өөрөлө, тармалу сөөкти сугуп койгом.

Кийик Киске карузын јандырды:

— Мен наҗы да эмес, кул да эмес. Мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле жүрүп жалым, эмди дезе Куй-таштын ичине кирер күүним келген.

Уй кижии оной сурады:

— Менин учун сен баштапкыла энирде, Баштапкы Наҗыла кожо келбедин?

Киске чугулданала, айтты:

— Менин керегимде сеге, байла, Кийик Ийт төгүндөп берген.

Уй кижии каткырып айтты:

— Сен Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле кайда сеге керек тенип, жожуп жүредин. Мен кул да эмес, наҗы да эмес деп, бойым айттын ийне. Бойымнын күүнимле кайдаар сеге керек мынан кедери бар!

Киске ачынгандый болуп, айтты:

— Мен каа-жаа сеге айылдап келип, изүү оттын жанында жылынарга сананзам, сен мени божотпозын ба? Сен меге апагаш жылу сүт ичерге качанда бербезин бе? Сен коркушту сагышту, сен сүреен жараш,—жок, мен Киске де болзом, сен мениле ондый катуболбозын.

Уй кижии айтты:

— Мен сагышту бүткенимди билерим, же мен жараш деп,— качанда сананбагам. Же, бис экү жоп эдели. Мен сени бир ле катап мактазам, ол тушта арбаныш жоктон Куй-таштын ичине кир.

— Сен мени эки катап мактаар болзон?—деп Киске сурады.

— Жок, ондый болбос,—деп Уй кижии айтты,—же ондый учурал боло берзе, кир, оттын жанына отур.

— Сен мени үч катап мактаар болзон, не болор?—деп Киске сурады.

— Жок, ондый болбос,—деп Уй кижии айтты,—же ондый учурал боло берзе, кел, сүтти чактын учуна жетире күнине үч катаптан ичип тур!

Киске белин корчойтып айтты:

— Сен, Куй-таштын оозындагы Көжөгө, сен, Куй-таштын түбиндеги От, слер, оттын жанында турган Сүттин Крынкалары, мен слерди кереге алып турум, менин Оштүм, Оштүмнүн Эмеги ни нени айтканын удубагар!

Кайра бурулып, кийик куйругыла кийик жанып, ээн-агаштардын ортозына жүре берди.

Ол күн энирде Эр кижиге, Ийт ле Ат андап жүреле жанып келерде, Уй кижиге бойынын Кискеле жөп эткенинен ологорго бир де сөс айтпаган, ненин учун десе оны ологор жаратпас деп, ол жалтанып турган.

Киске сүрекей ыраак жерге барып, ээн агаштардын ортозында узак жакынып жүрерде, Уй кижиге онын керегинде сананарга да ундуп салган. Жаныс Куй-таштын оозынын жанында буттары өрбө болуп селбектенген Жарганат Киске кайла жакынганын билип, энирде сайын оноор учуп барала, бастыра солун табыштарды Кискеге айдып беретен.

Бир катап энирде ол Кискеге учуп келеле, мынайда айдат:

— Куй-таштын ичинде кичинек Бала. Ол бу жууктала чыккан. Ондый тече-пек, кызыл жаактуу, кичинек Балачак. Уй кижиге оны сүреен сүүп жат.

— Сүрекей жакшы,—деп Киске айтты,—кичинек Балачак нени сүүп жат?

— Бастыра жымжак ла жалтыркай немелерди,—деп Жарганат карузын берди.—Уйуктаар алдында ол колычактарына кандый бир жылу немеден тудунып алала уйуктап жат. База оныла кижиге ойногонун ол сүүп турат. Бастыра онын сүүп турган немелерин айдып бердим.

— Сүрекей жакшы,—деп Киске айтты,—ондый болзо менин ойум келген.

Эртенги энирде Киске ээн агаштардын аразыла Куй-ташка жедип келеле, онын жуугында тан атканча отурган. Эртең тура Эр кижиге, Ийт ле Ат андап барган, Уй кижиге десе курсак-тамак ла берижип турды. Бала ыйлап, ого иштенерге бербей турган. Ол оны Куй-таштан чыгарып, ойнозын деп ого оок таштар берген, же Бала токтобой ыйлап турган.

Бу тужында Киске түктү табакын сундырып, Баланын жаагын сыймайла, кыркырап ла шымыранып онын тизезине жыжынып, куйругыла баланын ээгин кычыкайлатты. Бала каткырада, Уй кижиге онын каткызын угуп күлүмзиренди.

Куй-таштын оозынын жанында буттары өрбө болуп селбектенген Жарганат оны угала кыйгырды:

— О менин Ээм, Ээмнин Эмегени, Ээмнин уулынын Энези! Ээи агаштардын Кийик Тындузы келеле, сенин Баланла кандый жақшы ойноп jat!

— Кийик Тындуга быйаным жетсин, менин ижим сүрекей көп, ол меге жаан болуш жетирген,—деп Ұй кижги сыртын түзедип, айтты.

Je кару уулчагым, онын кийининде мындый болгон: Ұй кижги бу сөстөрди айдып божоголокто, ол оқ минутада, ол оқ секундда Куй-таштын оозына куйругыла төмөн эдип илип койгон аттын терези (Ұй кижинин Кискеле жөн эткенин ол эске алынып)—бух, бух!—жерге түшти, Ұй кижги оны көдүрип аларга жеткелекте, Киске Куй-таштын ичине кирип, эптү отурып алды.

— Сен, менин Оштүм, сен, Оштүмнин Эмегени, сен, Оштүмнин Энези,—деп Киске айтты,—көр: мен мында. Сен мени мактаган—эмди мен мында, эмди Куй-таштын ичинде чактын чакка отурамын. Je ондый да болзо ундуба: мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүрерим.

Ұй кижги сүреен чукулданган, je тилин тиштенип түк ийирип отурды. Балачак базала ыйлай берди, ненин учун дезе Киске онон жүре берген, Ұй кижги оны токтодып болбой турган: ол согылып, будычактарыла текпиленип, бастыра бойы көгөрө берген.

— Сен, менин Оштүм, сен, Оштүмнин Эмегени, сен, Оштүмнин Энези,—деп Киске айтты,—менин сөзимди уксаң: ол ийирген учуктан бир кичинек үзүп алала, оны ийикке буулап ийзен, ол тушта мен сеге тармадап берзем, сенин Балан тургузала каткырап, эмдиги ыйлап турганынан тын каткырап.

— Je ондый болзын,—деп Ұй кижги айтты,—мен торт бажымды жыыйтып койдым. Je ундуба: мен сени мактабазым.

Ұй кижги ийиктин той балкаштан эткен соказын учукка буулайла, полдын үстиле сүүртеерде, Киске онын кийининен мантап барала оны кабып, анданып, бойынын белине таштап, кийин табаштарыла оны тудуп, төгүнеле божодып ийеле, онын кийининен мантап секирип турды,—Баланын каткызы ыйлаганынан тын болды, ол бастыра Куй-таштын ичине Кискенин кийининен энмектеп, ойноп, каткырып жүрген, качан чагы чыга берерде, ол Кискени колычагыла кучактап алала, үргүлей берди.

— Эмди мен ого кожон кожондоп берерим, бир часка оны уйуктадарым,—деп Киске айтты.

Киске кезикте тың, кезикте араай, кезикте араай, кезикте тың кыркырап турганча, Бала калын уйкуга түже берди. Уй кижии олор јаар көрөлө, күлүмзиренип айтты:

— Мынызы сүрекей јакшы! Не де болгожын је сен, Киске, керсү ле.

Уй кижии эрмегин јетире айткалакта—пффф!—оттын ыжы Куйташтын ичинде булуттанып кайнап чыкты: ол Уй кижининг Киске келе јөп эткенин эске алынган эмтир, качан ыш јайыла берерде, базала көрзө, Киске оттын јанында эптү отурып алган эмтир.

— Сен менин Оштүм, сен, Оштүмнин Эмегени, сен, Оштүмнин Энези,—деп Киске айтты,—көр: мен мында. Сен базала мени мактап ийдинг, эмди мен мында јылу оттын јанында, мынан мен эмди чактын чакка чыкпазым. Је ондый да болзо уйдуба: мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип јүрерим.

Уй кижии сүрекей чугулданала, тулунын јазып, отко одын таштап, койдын јарын сөөгин чыгарып алала, үчинчи катап бу Кискени мактабаска, база ла тармазын баштады. Је эмди, менин карууулчагым, Уй кижиде кожон јок болгон, ол үн јогынан тармадаган,—Куйташтын ичинде сүрекей тым боло берерде, бир кандый да кичинек Чычкан толыктан чыгып келеле, полдын үстиле араайынан мантап турды.

— Сен менин Оштүм, менин Оштүмнин Эмегени, менин Оштүмнин Энези,—Чычкан ичеенинен чыгара мантаганча, сен тармададын ба?—деп киске айтты.

— Ай, ай, ай! Јок!—деп Уй кижии кыйгырып, сөөкти түжүрип ийеле, оттын јанында турган отургушка калып чыгала, Чычкан онын чачтарыла бажына чыкпазы деп, мендеп чачтарын јуунадып алды.

— Је ондый болзо, Чычкан сего шок эдиң болбос, нениң учун десе мен оны тургузала јудуп ийерим,—деп Киске айтты.

— Ондый, ондый,—деп Уй кижии тулунын өрүп айтты,—түргенде оны ји, онын учун мен сего эр јажыма быйанду болорым.

Бир ле катап калып Киске Чычканды тудуп алды, Уй кижии сүтүнген бойынча кыйгырды:

— Сеге мун катап быйаным жетсин! Баштапкы Најы бойы да Чычкандарды сен чылап онойып түрген тудуп болбойтон. Сен байла, сүрекей сагышту болорын.

Ол эрмегин жетире айткалакта, ол ок минутада, ол ок секундада оттын жанында турган сүттү крынка трах! эдип эки жерден жарыла берген, ненин учун десе ол Уй кижинин Кискеле жөн эткенин эске алынган. Уй кижини отургуштан түжерге жеткелекте, базала көрзө, Киске жарылган крынкадан апагаш жылу сүтти ичип отурган.

— Сен, менин Оштүм, сен, Оштүмнүн Эмегени, сен, Оштүмнүн Энези,—деп Киске айтты,—көр: мен мында. Сен мени учинчи катап мактадын, эмди сен меге күнине үч катаптан апагаш жылу сүт берер учурлу—чактын чакка. Же ондый да болзо, ундуба: мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүрерим.

Уй кижини каткырып, Кискенин алдына бир аяк апагаш жылу сүттен тургузып береле, айтты:

— О Киске! Сен кижини ошкош керсү, же ундуба: бис экү жөн эдерибисте Ийт те, Эр кижини де үйде жок болгондор, озор жанып келеле нени айдарын, мен билбезим.

— Менин ондо керегим жок!—деп Киске айтты.—Меге жанысла Куй-таштын ичинде бир кичинек жер ле күнине үч катаптан көптөн апагаш жылу сүт беретен болзо, мен сүрекей ырысту болорым, база кандый да Ийттер, кандый да Эр улустар менин жандын-жүрүмиме киришпезиндер.

IV

Же ол ло күн энирде, качан Ийт ле Эр кижини андап жүреле жанып келерде, Уй кижини озорго бойымнын Кискеле жөн эткени керегинде бастыразын куучындап берди, Киске десе оттын жанында отуруп сүрекей жакшынак күлүмзиренип отурган.

Эр кижини куучынды жетире угуп айтты:

— Бу ончозы жакшы, же мениле ол база жөн эткен болзо, коомой болбос эди. Мени ажыра ол менин кийинимде журтаар Эр улустарла жөн эдип турар.

Ол эки солог ло отык таштан эткен малтаны (бастыразы үч

неме) алып алала, тышкарыдан бир жарчага ла кичинек ай малта (бастыразы беш неме) экелип, ончозын жергелей тургузала, айтты:

— Же, бис экү база жөн эдели. Сен Куй-таштын ичинде чактын чакка журтаарын, же Чычкандарды тударга ундуп койзон—бу немелерди көрүп ал. Бастыразы беш, мен олардын кажызыла да сен жаар таштазам, менин табым, меге көрө бастыра Эр улустар онойып ок эдип турар.

Мыны уккан Уй кижги бойына шымыранды:

— Киске сагышту, онызы жарг, же Эр кижги онон сагышту.

Киске бастыра немелерди тоолоп ийеле,—жетире уур немелер болгон эмтир—айтты:

— Кем жок. Мен Чычкандарды чактын чакка тудуп турарым, же ондый да болзо, мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүрерим.

— Жүр, жүр,—деп Эр кижги айтты,—же жанысла меге учураба. Менин көзиме көрүнзег, мен сен жаар тургузала сопогло ол эме-зе жарчагала мергедеерим, менин кийинимде журтаар Эр улустар онойып ок эдип турар.

Эмди Ийт туруп чыгып, айтты:

— Сагып ал. Эмди менин жөн этеден ойим. Мени ажыра бастыра өскө Ийттерле жөн эдилер.

Ол тиштерин ырсайгып Кискеге көргүсти.

— Мен Куй-таштын ичинде болгончо, сен Балага кару болбозон,— Ийт онон ары куучындады,—мен сеге чурап келеле сени тиштеерим. Менин кийинимдеги Ийттер база онойып ок эдип турар.

Мыны уккан Уй кижги бойына шымыранды:

— Киске сагышту, онызы жарг, же бистин Ийт онон сагышту.

Киске Ийттин тиштерин тоолоп ийди, олар ого сүреен курч деп көрүнгиледи. Ол айтты:

— Кем жок, Бала мени куйругымнан сүрекей оорункай сүүр-тебес болзо, мен Куй-таштын ичинде болгончо Балага кару боло-рым. Же ундубагар: мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип жүрерим.

— Жүр, жүр,—деп Ийт айтты,—же жанысла меге учураба. Керде-марда сен меге учурагадый болзон тургузала үрүп, сеге чурап

келеле, сени агаштын үстине чыгарып ийерим. Менин кийингемдеги Ийттер бастыразы онойып ок эдер.

Тургузала, бир ле минут жылытпай, Эр кижги Киске жаар сопогторло, отык таштан эткен ай малтала таштап ийди, Киске Куйташтын ичинен чыгара мантаарда, Ийт онын кийининен мантап барала оны агаштын үстине чыгарып ийди,—ол күннен бери, менин уулчагым, бүгүниги күнге жетире беш Эр кижиден үчизи чып ла чын Эр улустар болзо, Киске кайда ла көрүнзе, колдорына не ле кирзе, омор оныла Киске жаар таштап жат; чып ла чын Ийттер болзо, ончозы бир түней Кискенин кийининен сүрүжип, оны агаштын үстине чыгарып турар болды. Же киске де бойынын јобине бүдүмчилү. Ол айылдын ичинде болгондо, Чычкандар тудуп, балдар оны куйругынан сүрекей оорункай сүүртебезе, ол балдарга кару, эрке болуп жат. Же бир ле минутты келиштирип ийзе, энир кирзе ле, ай чыкса ла, ол тургузала: „Мен, Киске, бойымнын табымла, бойымнын күүнимле тенип јүрерим“—деп айдала, ээн агаштардын ортозына мангап барар, ол эмезе ээн агашка чыгып алар, эмезе кийик јабуга чыгып алала, кийик куйругыла кийик јанып турар.

29641

Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА

Ответственный редактор *Е. М. ЧАПЫЕВ.*
Технический редактор *С. А. СУРАЗАКОВ*

АН 04415 сдано в набор 12/II—1949 г. Подписано к печати 13/II—1949 г. ф. 6. 70X85
Объем 1,75 з. л. тираж 2000 экз.

г. Горно-Алтайск, типография облисполкома

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

Баазы 80 ак.
Цена 80 коп.

Р. КИПЛИНГ
С Н А З К И
На алтайском языке